

درس پنجم: اختیارات شاعری (۱): زبانی

تاکنون آموختیم که وزن و آهنگ شعر در دو مصراع، آن چنان هماهنگی دارند که گوش آشنا به وزن شعر، از شنیدن آن، موسیقی هموار و گوش نوازی را درک می کند. دو مصراع یک بیت، از دید ضرب آهنگ و چینش نشانه های هجایی باید بسیار منظم و دقیق با یکدیگر هم آوایی و همخوانی داشته باشند. هماهنگی موسیقایی مصراع ها، بیانگر نظام و انسجام بافت آهنگین و همگونی چینش نشانه های آوایی است. گاهی تناسب آوایی، یکسانی و هم نوایی مصراع ها، دستخوش ناهمگونی ها و ناهماهنگی هایی می شود. شاعران برای اینکه این ناهماهنگی را به همواری، تبدیل کنند و از ناهمواری های ایجاد شده در سخن برهند، از قابلیت هایی بهره می برند که به آن اختیارات شاعری می گویند. یادتان باشد: شاعر در صورت نیاز از اختیارات زبانی و وزنی بهره می گیرد.

اختیارات شاعری:

اختیارات شاعری: بر دو نوع است:

(۲) وزنی (که در درس هشت بهش می پردازیم)

(۱) زبانی (که تو این درس می خونیم)

• اختیار زبانی چیست؟

اختیاراتی که شاعر با نحوه بیان و شیوه تلفظ خود اعمال می کند. این اختیارات بر دو نوع است:

(۱) حذف همزه

اگر پیش از همزه آغاز هجا، صامتی بیاید (همزه، بین یک صامت و یک مصوت قرارگیرد) می توان آن را حذف کرد.

بیت زیر را می خوانیم:

ور روی بگردانی، در دامت آویزد (سعدی)

سعدی نظر از رویت کوتاه نکند هرگز

با خوانش درست بیت و تعیین پایه های آوایی، می بینیم که وزن این بیت، همسان دولختی است.

اکنون همین بیت را با قراردادن نشانه های هجایی می سنجمیم تا به این اختیار شاعری بیشتر پی ببریم (🙄 که ما بلا انباش داریم!)

با توجه به پایه های آوایی بیت و مقایسهٔ هجاهای دو مصراع، پی می بریم که شاعر در هجای پنجم مصراع اوّل و دوازدهم مصراع دوم از اختیار زبانی حذف همزه استفاده کرده است. اگر بیت را بدون حذف همزه می خواندیم، بی شک، وزن اصلی بیت، حاصل نمی شد.

(۲) تغییر کمیت مصوّت ها

شاعر در مواردی خاص مختار است که به ضرورت وزن شعر، مصوّت کوتاه را بلند یا مصوّت بلند را کوتاه تلفّظ کند:

(الف) بلند تلفّظ کردن مصوّت های کوتاه:

گاهی شاعر بنا به ضرورت، کسرۀ اضافہ، « و » (ضمّہ) عطف یا ربط و نیز مصوّت های کوتاہ، پایان کلمہ را بلند بہ حساب می آورد:

به نمونه زیر توجه کنید:

(٢٠) رونای ریلہ اش رو کتاب یادش رفتہ بنویس و توضیح بدہ! چکار کنیم ریلہ؟! کتابہ..... عیب ندارہ. من اینچ میلم تو کی پیش

نیازها هم مفصل گفتن!

یا ملحق ہے :

..... کمرہ اضافہ:

..... کمرہ پایانِ کلمہ:

.....: فہرہ بیان کتاب

ضمیمہ بیانِ کلام:

ضمیمہ او عطف ی ربط :